

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ КНИГИ УЛАСА САМЧУКА «СЛІДАМИ ПІОНЕРІВ»

С. П. Руснак

(асистент, Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського)

В статтє проанализированы основные жанрово-стилистические особенности документальной книги «Слєдами пионеров» Уласа Самчука. Автор останавливается на специфике ее архитектоники, строгой фактографичности, интертекстуальности, доминантных символах.

The article analyzes the main genre and stylistic features of the documentary book «Traces of Pioneers» by Ulas Samchuk. The author focuses on the characteristics of its architectonics, strict factographic, intertextuality, author's characters.

Наприкінці 70-х років у видавництві «Свобода» (Нью-Йорк) вийшла документальна книжка «Слідами піонерів: Епос Української Америки» Уласа Самчука. Сам автор у передньому слові про її жанрову специфіку писав, що «це – поєднання спогадів, розвідок, репортажів і есеїв» (1, 7). Таке твердження одразу налаштовувало читача на сприйняття прози документальної, де синтезовано життєві факти, філософську думку, авторські емоції та мистецький вислів. Дійсно, «Слідами піонерів» – книжка багатожанрова, спільним для подорожніх історичних розвідок, нарисів, літературних портретів, репортажів та есе була пряма орієнтація письменника на відтворення достеменних подій з опорою на документи різного походження. Поряд із документальними свідченнями тут сусідять численні перекази й спогади очевидців; усе це автор ретельно обробляв, оцінював, пропускав через художню свідомість. Особливо вирізняються окремі жанри, які постають у тексті як самостійні завершені твори: репортажі, есе, вставні новели. Тож книжка як документальна оповідь про Український Народний Союз (йому є авторська присвята) має право називатися художнім дослідженням постановня «української Америки» загалом.

Першим свідченням про книжку стала публікація в газеті «Свобода», де повідомлялося, що в кінці листопада 1979 року з'явиться друком «довгоочікуваний новий твір Уласа Самчука» (2, 1). Дописувач повідомляв, що «автор основно знайомився не тільки з іншими надрукованими вже на цю тему джерелами, але й особисто відбув кілька поїздок, зокрема відвідини тих районів у Пенсильвенії, де можна б сказати народилася Українська Америка, як і поїздки «від сьайного моря до сьайного моря», від Атлантика на Сході Америки до Пацифіка на її Заході. Навряд чи існує в нас яка центральна установа будь-якого характеру, щоб про неї не було згадки в цьому «Епосі Української Америки», від СКВУ, УККЛ і, очевидно УНСоюзу (у книжці розповідається про Український Народний Союз (УНС), Братський Союз, Об'єднання Українських Письменників «Слово», ВУАН, НТШ, Український Конгресовий Комітет Америки (УККА), Інститут Українського Мистецтва, Об'єднання Українських Журналістів, громадські організації молоді, видавництва, пресу, Українську Капелу Бандуристів ім. Т. Шевченка, ансамблі бандуристів, театр, хори, церкви тощо), починаючи, а на деяких місцевих відділах кінчаючи. Крім того, в книзі є добра сотня імен, однаково «благородних основоположників і будівничих» нашого життя на американській землі, як і його «прапороносців» в сучасному» (2, 1). Невелика замітка в «Свободі» цінна передусім тим, що разом з іншим дописом дає можливість уточнити дату виходу книжки У. Самчука, оскільки рік видання в самій книжці не вказано. Так, відомий громадський діяч І. Флис із нагоди 85-літнього ювілею УНСоюзу в Нью-Йорку зазначає: «Я і зі мною цілком певно десятки тисяч членів нашого Союзу зокрема можемо пишатись тим, що до багатьох літописів Уласа Самчука про змагання українського народу долучився тепер і літопис про змагання частини українського народу на американській землі, його

присвячений Українському Народному Союзові «Епос Української Америки», книга: «Слідами Піонерів», яка була написана уже декілька років тому, але з різних причин *щойно тепер появилася друком* (курсив мій. – Р. С.) у нашому видавництві «Свобода» (3, 4). Отже, в усіх офіційних джерелах (визьмімо для прикладу свідчення М. Білоус-Гарасевич у книжці «Ми не розлучались з тобою, Україно» (4, 221) 1980 рік значиться як дата виходу книжки, а цитовані вище джерела засвідчують, що Самчуків «епос Української Америки» з'явився наприкінці листопада 1979 року.

Ступінь вивчення документалістики У. Самчука не високий. Згадана вище розвідка М. Білоус-Гарасевич тривалий час була чи не єдиним критичним поглядом на Самчукову документалістику про українську еміграцію в Америці. Дослідниця детально осмислила тему й основну проблематику книжки, її цікаву архітектоніку, стиль, а також проаналізувала колоритний образ українського емігранта, що складається з багатьох штрихів, розкиданих по всьому тексту. Особливо цінним є те, що М. Білоус-Гарасевич поставила книжку У. Самчука в один ряд з «Подорожжю із Чарлі у пошуках Америки» (1962) Дж. Стейнбека. Самчуків епос формувалася за якісь п'ять років (1967–1968) після виходу нарисів американського прозаїка, але дослідниця наголошувала: «Мова йде не про будь-який вплив Дж Стейнбека на У. Самчука, а про природний розвиток української літератури у світовому процесі і тим самим шляхом. [...] Обидва письменники схрестилися своїми роздумами, враженнями, захопленнями сприйняття величі країни, а разом з тим ніякої повторності у них немає. Їхні твори взаємно себе доповнюють у напрямку ширшого пізнання й зрозуміння цієї надзвичайної країни «від моря до сяйного моря» (4, 232).

Серед сучасних учених документалістикою У. Самчука займалося обмежене коло літературознавців. Так, Я. Козачок в одній зі статей дослідив філософсько-естетичну модель особистості в книжці «Слідами піонерів» (5). Він наголосив, що твір письменника, узагальнюючи попередні шукання ідеї національного архетипу, надає їм нових духовних вимірів у іншому соціальному середовищі, декларує можливості творення в умовах свободи нової особистості. Також тут висвітлено спробу У. Самчука окреслити модель нової людини в історико-суспільному, філософському й етнопсихологічному закрої. Щоправда, варто звернути увагу на непослідовне означення жанру Самчукового твору в статті. У її назві йдеться про епопею, в самій же статті «Слідами піонерів» названо нарисом (5, 76).

А. Цяпа досліджував у дисертації автобіографічні твори українського письменника й Еліаса Канетті в порівняльному аспекті й зробив висновки, що автобіографічна проза писалася заради збереження унікального особистісного досвіду і, певною мірою, для творення міфу довкола особи автора (6, 9).

І. Руснак проінтерпретувала Самчуків «компроміс з мітом», зазначила, що міф «української Америки» виконує в книжці «Слідами піонерів» кілька функцій. Серед них дослідниця виділила психологічну (міф – один зі шляхів самопізнання етносу, він сприяв адаптації української людини в Новому Світі й збереженню її етнічної тожсамості), соціальну (міф допомагав українцю-емігранту інтегруватися в американське суспільство), ціннісно-етичну (міф сприяв формуванню нової системи переконань) і державотворчу (міф сприяв створенню надійного фундаменту для майбутньої української держави) (7, 54).

Відтак метою цієї статті є осмислення книжки «Слідами піонерів» У. Самчука як збірки документальних творів про становлення й розвиток української еміграції в Америці. Вихідним для статті є розуміння документалістики як літератури з домінантним фактологічним началом, у якій проявляється художній хист автора і яка розповідає про реальні події, реальних осіб із залученням документальних свідчень. Ними можуть виступати офіційні документи, довідки, листи, газетні та журнальні публікації, а також записи усних розповідей і спогадів учасників чи свідків подій. Художня правда книжки опирається передовсім на достовірність факту, який має самостійне естетичне значення.

У книзі «Слідами піонерів» У. Самчука маємо складне поєднання документальних жанрів. Для її наративної структури характерні такі особливості: пряме авторське висловлювання, тотожність аналізу дійсності художньому образу цієї дійсності, відповідність суб'єктивності світосприйняття граничній суб'єктивності висловлювання,

використання справжніх імен, інтертекстуальність (особливо опосередкована реакція на американську художню літературу).

У складній архітектоніці книжки «Слідами піонерів» можна виділити кілька жанрових різновидів, серед яких виділяються *історичні есеї* («Долина антрацити»), *біографічні нариси й оповідання* про окремих людей (наприклад, про легендарних отців Івана Волянського, Григорія Грушку), *нарис-подорож* («Мандрівка по країні незнаних»), *есе на базі репортажу* («Від моря до саяного моря»), *мемуарні портрети* відомих громадських діячів, письменників, композиторів, науковців, пересічних українців (наприклад, про пароха церкви Преображення о. Івана Констанкевича, диригента Володимира Сіменовича й інших), *історичні нариси* про перших конкістадорів (Теодосія Толпоша, Дениса Пирча, Олексія Шлянту, Олексія Галабурду, Івана Глову), *репортажні нариси* (наприклад, про український цвинтар Бавнд Брук) тощо. Іноді в тканину одного жанру цілком органічно вписується вставний текст, що розширює часопростір оповіді, вносить додаткові акценти в основний наратив. Цьому також сприяють численні авторські роздуми й асоціації з приводу конкретних випадків. В описах фактів із життя письменник вдається до різних історичних та культурних аналогій і порівнянь. Це сприяє філософському поглибленню документальної оповіді. Очевидно, художність впливає на своєрідне поєднання безсторонності слова в документах і пристрасності ідейної позиції автора, яка відкрито проступає в усіх формах оповіді.

Окремі частини тексту презентують уявні прогулянки автора американським хронотопом. Тут як цікавий, з нюансом якогось візіонерства, інтуїтивного передбачення можна навести такий уривок: *Архітектура, можливо, не така «вічна» творчість, як «Дев'ята Симфонія» чи, скажімо, «Гамлет», і, стоячи на самому верху цієї будови (Центр Рокфеллера, як називає її письменник. – Р. С.) і оглядаючи далекі, сині обрії, чомусь приходила на думку атомової бомба, про яку в наш час ведеться стільки мови. Що сталося б з цих будівель, коли б на них упало з висоти небес кілька подібних об'єктів руйнної сили* (1, 17).

Зрозуміло, що кожен жанровий різновид треба розглядати окремо, методологія його аналізу повинна включати в себе передовсім розгляд особливостей наративу, а також проблеми взаємовідносин реальних фактів у межах створеного автором художнього світу.

Строга фактографічність і ретельність У. Самчука в послідовному й усесторонньому дослідженні «української Америки», висвітленні подій і долі українських емігрантів уподібнює його книжку до наукової праці. Однак це тільки зовнішні ознаки подібності. Немає сумніву, що мова йде про книжку з потужним художнім началом, оскільки в ній об'єктивно виявляють себе яскраві ознаки естетичної організації матеріалу, повністю взятого із життя.

Оскільки рушійною силою «сюжету» книжки У. Самчука є активна авторська свідомість, то можемо говорити про значну міру ліризації оповіді. Авторське «я» спрямоване на осмислення життя української еміграції в усьому його розмаїтті, на відтворення складної картини дійсності, де основний акцент падає передовсім на історичний, культурний, соціально-політичний аспекти.

У документальній книжці прозаїка так само, як у його романах, яскраво проявився художній талант У. Самчука. Він використовує характерні для художньої прози поетикальні прийоми, окремі нариси орнаментовані виразною фольклорною атрибутикою, наскрізні для його епічного набутку мотиви пронизують усю книжку: історична пам'ять, досвід активної здобуваючої людини, витривалість, збереження української тожсамості в умовах еміграції, роль церкви у духовному житті людини тощо. Форма оповіді, як наголошувала М. Білоус-Гарасевич, «коротка, напружена, динамічна, а малюнок живий, пластичний, захоплюючий» (4, 227). Авторський голос звучить у численних ліричних і філософських відступах, часто переплетених з почуттєвими настроями письменника.

Характерною особливістю стилю Самчукової книжки є інтертекстуальність. Звернення до досвіду американської літератури, культури, історії допомагає авторові надати широкого, загальнолюдського звучання пережитим українськими переселенцями подіям і спостереженням. Цитати вплітаються в текст книжки природно як підтвердження або як згусток думок У. Самчука; це необхідний компонент у розгортанні документального тексту.

Особливої художності книжці надають численні елементи емоційно-експресивної структури, де виділяються символи, наймасштабнішим серед яких став авторський символ *«української Америки»*. Він є наскрізним, головним образом у творі, виступає тією ланкою, що пов'язує весь текст в органічне ціле. Перед читачем постає картина, яка допомагає українцям пізнати і світ, і себе в цьому світі.

Тільки побіжний аналіз окремих поетикальних властивостей книжки У. Самчука потверджує наявність у ній традиційної для літератури художньої образності, яка тісно пов'язана з естетичними можливостями факту. Логіка застосування документів в У. Самчука зрозуміла – від простого факту до готового образу, що й допомогло письменникові змодельовати художню реальність. І тільки повнокровне відтворення буття української Америки в усіх його складнощах, радощах і болях забезпечило той рівень утілення правди, осмислення якої дарує кожному можливість непідробного осягання дійсності.

1. Самчук У. Слідами піонерів: Епос Української Америки. – Нью-Йорк, 1979.
2. Нова книга Уласа Самчука «Епос Української Америки» появиться друком у в-ві УНС з кінцем цього місяця // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 250. – 2 листопада.
3. Флис І. Про Уласа Самчука, «Літописця Української Америки» // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 269. – 27 листопада.
4. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. – Детройт, 1998.
5. Козачок Я. Філософсько-естетична модель особистості в епопеї Уласа Самчука «Слідами піонерів» // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2005. – Вип. XVII.
6. Цяпа А. Автобіографія як проекція творця та національної літературно-культурної традиції (Улас Самчук, Еліас Канетті): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 01. 05. – Тернопіль, 2006.
7. Руснак І. Самчуків міф «української Америки» // Урок української. – 2004. – № 10.